

התודעה הכוזבת / חגי שגב

דרורה דקל חוקרת את "האמת" בסיפור חייה של אמה. בתערוכה "יודעת אני שאיני יודעת" מציגה דקל רישומים ועבודת וידיאו. ברישומים המוצגים בתערוכה חולפת מחשבה טורדת, עדות לתשוקה לתשובות ביחס לשאלות טורדות. הנייר קולט את הרגש ואת רעד העיפרון. לצד הרישומים מוקרנת עבודת וידיאו הערוכה כמחסן זיכרון, שבו ריצודי מידע, אסוציאציות, ציטוטים, נימה אירונית וביקורת עצמית.

דרורה דקל היא "דור שני", בת לאם ניצולת שואה, וזהו הבסיס ליצירתה בשנים האחרונות. בני הדור השני לשואה חיים באיזו תודעה כוזבת,¹ אותה הם מגבשים בכורח המציאות. תודעה זו אינה יכולה להתבסס על מידע ממשי בלבד, שהועבר אליהם מהוריהם, אלא גם על מידע שהפך פרוץ לסילופים והתאמות. אלה נועדו לשמור על מה שנתפס כ"תודעה טהורה", המתאפיינת בכך שהיא מאפשרת לדור החדש להתמודד עם העבר. ההתמודדות היא הצורך לפענח. היא מתקיימת ברובד נוסף, שנוצר משום שאי אפשר להסתפק בתודעה הסובייקטיבית, המועברת על ידי ההורים.

נתקים בין-דוריים אלה יוצרים נתקים תודעתיים. הדור השני ממציא לעצמו מאפיינים - לכאורה - של מציאות ההורים, על בסיס שברירי מידע, שברירי אסונות וטרגדיות, שעשויות לקבל ממד מועצם.

החשיפה, ובעקבותיה המשך מסע המחקר, אליו יצאה דרורה דקל, נולדו בעקבות גילוי מכתבי העיזבון שהותירה אחריה אמה. המתרגמת מגרמנית, אנדראה עיסא-הכמן,² קראה את המכתבים באוזני דקל. כך הגיעו המכתבים דרך "פילטר" תיווך משמעותי, ותוכנם עבר תהליך של העצמה רגשית. העדר היכולת להבין את שפת האם, שבה נכתבו המכתבים, יצר בדרורה דקל ריחוק תודעתי, פער קרע בלתי ניתן לאיחוי בינה לבין תולדות האם. אי היכולת לקרוא את מכתבי האם בשפת המקור ובאופן עצמאי הגבירו בבת את תחושת הזרות כלפי הסביבה הפיזית והרוחנית של האם.

מרחקי תודעה אלה מעלים את הצורך לנסות ולהבין את ה"סיפור" מתוך תחושותיה, רגשותיה, ניסיון חייה וחוויותיה של האמנית, וכן לזהות את האתגרים עמם התמודדה במהלך חייה. אלה הם בבחינת היבטים סובייקטיביים של פרוטגוניסט אחר. "אני שואלת וחוקרת את סוגיית הדיבור על העבר, את הבית שהוא בחזקת נעלם/נוכח. אני בוראת לי טריטוריות, הורסת אותן ושוב בונה, מוסיפה עובדות, בודה אחרות, יוצרת פאזל מפרגמנטים שהתגלגלו

ובחלקם עברו מטמורפוזזה. לרגע הם מפתים בתמימותם וביופיים ולרגע הם מכים בי בבטן",
אומרת דקל.³

הדמיון מנסה להשלים את "החורים השחורים", שמופיעים בהכרתם של כל בני הדור השני. ההבנה שהזיכרון והדמיון מתעתעים, הובילה את דקל לעסוק באי היכולת לדבר, בקושי למסור את הסיפור: "אין סיפור, אלא רגעים מפורקים ושבורים", כדבריה.

התקווה להגיע להתמודדות טובה יותר היא כחרב פיפיות. היא יוצרת מציאות אלגורית מוחשית, המייצגת סתירה ממשית בין המציאות העכשווית המרוחקת ובין המציאות המדומינית, של העבר שלא התקיים.

הרישומים, על גבי נייר שעיבדה דקל במו ידיה מצמחים, מספקים בעבורה טריטוריה להמחשה של עוצמת הכאב, החרדה וההזדהות עם חיייה של האם. דקל אינה מסתפקת ברישום, כי אין בו ביטוי מוחלט לתודעה שהתעצמה, והיא תרה אחר אמצעים אמנותיים נוספים, שיגשרו על הפערים הללו. תהליך ההטמעה הזה נועד להבהיר את יסודות ההוויה האישיים והאינטימיים ביותר, לייצר משקעים מעוררי מנעד רגשות דרמתי, הן אצל היוצרת והן אצל הצופה. הגישור על הפערים, שהם ליבת האמנות הפלסטית בת זמננו, הובילו את דקל אל הצילום, עבודת הווידיאו והטקסט. בשנתיים האחרונות מצלמת דקל צילומי לילה וצילום מתוך סרטים דוקומנטריים. סדרת צילומי הלילה היא תיעוד של סביבת המגורים של האמנית, בקיבוץ כברי, ברדיוס של 50 מטר מביתה. צלליות החושך מזכירות לה נופים גרמניים רומאנטיים. בעבור דקל זוהי כניסה אל הלא-נודע, הנסתר, המפחיד והמאיים.

דקל בחרה ליצור צומת, הצלבה משולשת, בין המסע שלה למסעה של אמה ומסעה של כיפה אדומה, המופיעה ברבות מן העבודות, רמז למיתוסים שמלווים מילדות ועד בגרות. הלילה הוא זמן מנחם ל"ילדה", הוא מאפשר לה לראות ולא להיראות, לצור מצבים של תודעה כוזבת, אך יחד עם זאת כל כך ממשית.

¹ השימוש במונח "התודעה הכוזבת" לקוח מתוך ספרו של פרדריק ג'יימסון (Jameson), "הלא-מודע הפוליטי", רסלינג, 2004.

² אנדריאה עיסא הכמן, שהיתה סטודנטית של דקל, היא גרמנייה קתולית שהתאסלמה בארץ וחייתה בעכו העתיקה. היא תרגמה לפני עזיבתה את הארץ את מכתבי האם, עליהם שמרה דקל. המכתבים צולמו ועברו תרגום נוסף על ידי אביה של אנדריאה, בתיווך בתו. בהמשך היוו המכתבים חומר גלם ליצירה גדולת ממדים של אנדריאה בבית הספר לאמנות בדיסלדורף.

³ הבית - "To Tread a Maze", דרורה דקל - מאמר העומד לראות אור באסופת מאמרים בנושא "הבית", הוצאת המכון לאמנות באורנים.